

הרב שאול גרינפלד

שטר הבא הוא ועדיו על המחק בעניין שיטת הרשב"א בסוגיא:

נושא המאמר הוא חידושו של הרשב"א בתשובה, שניתן לכתוב קיום מחקים בין שתי חתימות העדים. המאמר יעסוק בדיון על ראיית הרשב"א מהגמ' בדף קס"ד ע"א, על נ"מ אפשרית בהלכות כתיבת שטרות, ראיית הקצות לרשב"א, וביאור הגרא"ז הי"ד לחידוש הנ"ל.

הצגת הסוגיא

א. בב"ב (דף קס"ג ע"ב - קס"ד ע"א) איתא:

גופא: אמר רב שטר הבא הוא ועדיו על המחק - כשר, וא"ת מוחק וחוזר ומוחק, אינו דומה נמחק פעם אחת לנמחק ב' פעמים... וניחוש דלמא מחיק ליה להאי וכתבי מאי דבעי, והו"ל הוא ועדיו על המחק? דכתבי הכי: אנחנא סהדי חתמנא על מחקא ושטרא כתב על ניירא. דכתבי היכא, אי מלתחת - גייו ליה, אי עילאי - מחיק ליה? דכתבי בין סהדא לסהדא. אי הכי אימא סיפא: הוא על המחק ועדיו על הנייר פסול, אמאי פסול - הכא נמי נכתבו הכי אנחנא סהדי חתמנא על ניירא ושטרא על מחקא, השתא נמי מאי אמרת מוחק וחוזר ומוחק - הא אמרת אינו דומה נמחק פעם אחת לנמחק ב' פעמים? ... חיישינן לבי"ד טועין.

כלומר: הגמ' מביאה מימרא של רב, ששטר שכתוב על שטר מחוק, וגם עדיו חתומים על איזור מחוק כשר. והטעם, שאין שום חשש לזיוף בשטר זה, שהרי למחוק את העדים להוסיף דברים ולזייף אחרים ודאי אינו יכול, שהרי לא יוכל לקיים את הזיוף. אלא שגם אין לחוש שימחוק את השטר ויכתוב אחר במקומו, וישארו תחתיו העדים המקוריים, כיוון שאינו דומה נמחק פעם אחת לנמחק ב' פעמים. ומקשה הגמ' על רב ממה ששנינו בברייתא ששטר שכתוב על הנייר ועדיו על המחק כשר, והרי עכשיו יוכל למחוק את השטר, ולכתוב אחר במקומו, וישארו חתימות העדים למטה, ואנו בביה"ד נקבל את השטר המזויף הזה, שהרי הו"ל הוא ועדיו על המחק, שלדעת רב כשר.

וענתה על כך הגמ', שכותבים בין סהדא לסהדא "אנחנא חתמנא אמחקא ושטרא אניירא", ועכשיו לא יוכל למחוק את השטר, שהרי העדים מעידים שהשטר נכתב על ניירא.

ומקשה על כך הגמ', אם כך מדוע למדנו שם בסיפא שאם השטר הוא להיפך, השטר על המחק ועדיו על הנייר פסול, שהרי אנו חוששים שהוא מחק את השטר וזייף אחר במקומו, אפשר היה להכשיר, ויכתבו העדים בין החתימות אנחנא וכו', ואין לומר שסו"ס אין זה

1. לע"נ חמותי אשת החסד והחינוך

מרת פרידה שולמית כנרתי בת ר' יוסף פיינטוך ז"ל.

פיתרון, שהרי כיוון שהשטר כתוב על המחק יוכל למחוק אותו ולכתוב אחר, ולא נדע מהזיוף, שהרי אינו דומה נמחק פעם אחת לנמחק ב' פעמים. ועונה למסקנה שחיישינן לבי"ד טועים, ועיין שם ברשב"ם ובתוס'.

מחלוקת הרשב"א והרא"ה

ב. הנה הסוגיא שלנו חידשה שיש יכולת להכשיר שטר שכתוב על הנייר ועדיו על המחק ע"י כתיבת אנחנא סהדי וכו' בין חתימות העדים. אך יש ללמוד האם ניתן ללמוד מכך שעוד דברים ניתן להכשיר בדרך זו.

ובח' הריטב"א כתב:

ונראה דכל דצריך לכתוב קיומיהון, אם לפני קיומו חתם האחד, יכולים לכתוב קיומו בין העד השני, דהא הכא אמרינן דכי הווי שטרא אמחקא מקיימינן ליה אפומא דחד סהדא בתרא, ומה לי קיום כל השטר או מקצת, הא ודאי כשר הוא. אבל מורי הר"ם חלוק בדבר, דא"כ נמצא נכשר עדות תלויה זו או מחק זה ע"פ עד אחד. ואולי כי העד האחד כשחתם לא היה שם תלויה ולא מחק כלל, וזה חזר ומחקו וקיימו בעד אחד. דבשלמא בקמייתא דכתבי (חתימה) [שטרא] אניירא, דשטר נעשה כתיקונו, ודאי העד האחד ג"כ כראוי חתם, אלא דחיישינן שמא יזייפנו היום או מחר, וכיוון שהעד (הראשון) [השני] מעיד שנכתב אניירא, לא יוכל למוחקו, והיה צריך למחוק כתב העד השני. ומאי דפרכינן בגמ' באידך דנכתוב בין סהדא לסהדא אנחנא סהדי חתימנא על מחקא, בדין הוא דמצי לשינויי דהא לא אפשר מטעמא דאמרן, דהו"ל קיום השטר בעד אחד, אלא דאידך ניחא ליה טפי לאשמועינן דכי עביד הכי חוזר ומוחק. ואיברא דסברא מוכחת כדברי הר"ם, אבל לישראל דגמ' כוותי דייק, וכן הסכים הרשב"א נר"ו.

הריטב"א מביא את הדיון, האם ניתן ללמוד מהסוגיא שלנו שאפשר לקיים תיקונים בין העדים. הדין הרגיל שאם נעשו שינויים בשטר, כגון תלויים ומחיקות, יש לקיים בסוף השטר לפני החתימות, כלומר לכתוב בשורה פלונית תיבה פלונית כתובה על המחק וכדומה. דננו הראשונים, אם שכחו ולא קיימו איזה תיקון, וכבר חתם עד אחד, האם נוכל ללמוד מכאן שנוכל לכתוב את הקיום בין החתימות. ודעת הרשב"א שכן, והרא"ה דחה כיוון שאם כן נמצא הקיום על פי עד אחד, שהרי רק העד השני חתם לאחר קיום התיקונים. וכתב הריטב"א שאת הראיה מעצם הדיון ניתן לדחות, כיוון שכאן העד הראשון שחתם על המחק, מן הסתם עשה זאת על דעת שיכתב באמצע אנחנא וכו', ואין לנו שום חשש זיוף בשטר הזה, שהרי בא לפנינו כתוב על הנייר ואנו רואים שלא ניצלו אותו למטרת זיוף, אלא רק שלא היינו מתירים לכתוב שטר כזה, בלא הוספת אנחנא סהדי, שמא ישתמש בו לשם זיוף. אבל קיום מחקים ותלויות לא דומה לכאן, כי ייתכן שנעשו שלא על דעת העד הראשון, וא"כ הם מקויימים רק ע"פ עד אחד. אלא שלכאורה יש ראייה לדינו של הרשב"א מזה שהגמ' שאלה גם על שטר מחוק ועדים על הנייר שנכתוב אנחנא וכו' ויהיה כשר, וזה תמוה, שהרי

רק מפי העד השני אנו יודעים שהשטר היה מחוק, ואפשר שהעד הראשון לא חתם על שטר מחוק כלל, אלא שאח"כ בעל השטר מחק הכל וזייף שטר חדש, והחתים עד אחד רמאי על הזיוף שלו, משמע שבכ"ז השטר כשר, שהרי הגמ' מקבלת את סברת המקשה, רק שאומרת שלמעשה חוששים לבי"ד טועים, מה שלא שייך בנידון דידן.

ודחה הריטב"א שאין הכי נמי יכלה הגמ' לתרץ כך, אך דחתה יותר טוב שיש בעיה של מוחק וחוזר ומוחק. וסיים שהסברא כמו הרא"ה אבל בגמ' משמע כרשב"א.

תשובת הרשב"א

ג. ודברי הרשב"א מקורם בתשובה חלק ג' סי' ב' וז"ל שם:

שאלה: שטר שיש בו מחקין, ושכחו העדים ולא קיימו בסוף השטר, וכתבו שריר וקיים, וחתם העד האחד, וקודם שיחתום העד השני מצאו שלא קיימו המחקים, הודיענו מה תקנה יש בו, כי שמעתי שיכולים לכתוב אחר חתימת העד הראשון אנחנא סהדי חתמנא על שטרא דנא דכתיב ביה מחקא כך וכך, ואחר יחתום העד השני, ולא ידעתי ראייה לזה, הודיעני הלכה למעשה.

תשובה: תחילת כל דבר הודיעכם תקנתו של שטר זה הלכה למעשה: אם יצטרכו לך, יכתבו אנחנא סהדי לבתר דחתים חד מיננא עד שלא קימנו כך וכך מחקין דאית ביה קימנום כדחזי והכל שריר וקיים, ויחזרו ויחתמו שניהם. אבל מה ששמעתם שאע"פ שלא חזר הראשון לחתום כשר, והוא שיכתבו בין סהדא לסהדא, בשמי שמעתם שאמרתיה על מעשה שהיה, שחתם האחד ונמצא שלא קיימו גרדין וביני שיטי דאית ביה, ובעל השטר על הדרך ולא יכול להתמהמה עד שיכתבו שטר אחר. ואמרתני אני שיכולים לכתוב ולקיים הכל, ושיחתמו שני העדים אחרי כן, ושיזכירו קודם חתימתן מה שאירע והגרדין וביני שיטי שיש בשיטה פלונית ובשיטה פלונית, ואח"כ יחתמו שניהם כמ"ש למעלה.

עוד אמרתי שאפילו לא יחזור השני לחתום כשר, וכיצד יעשו יכתבו בין סהדא לסהדא אנחנו סהדי חתמנא על שטרא דנא דאית בה גרד כן וכן בשיטה פלונית ויחתום השני אח"כ ואריך. ודייקנא מדגרסינן בריש גט פשוט וכו' אלמא הוא על הנייר ועדיו על המחק כי כתבי בין סהדא לסהדא אע"ג דלא חתים אלא חד לבסוף כשר, ולא חיישינן למימר דלא מסהיד על כך אלא חד סהדא וחד סהדא לאו כלום הוא, דהא קמסהיד האי בתרא מיהא דתרוויהו הווקקו לכך וכתבו כן, ולולי שהיה כן לא היה הוא מעיד כן וחותרם. דלא תימא דחד סהדא הוא ולא מהימן, דחד סהדא בודאי מהימן דבר תורה, דקם הוא לשבועה מיהא, וממונא נמי מפקינן אפומיה לפעמים, כעניין נסכא דר"א. ואפי' בערווה החמורה האמינה התורה עד אחד לעניין קינוי וסתירה, ולא אמרינן חד סהדא שיקורי משקר, וכיוון שכן נידון שלנו דכוותה. ... זוהי שאמרתיה להלכה ולא למעשה. וכבר נחלקו עלי קצת מחכמי הדור בזה בדברי פה בלי נתינת טעם וראיה, רק שהיה הדבר חדש בעיניהם.

הרשב"א נשאל על מקרה כנ"ל, ששכחו לכתוב קיום מחקים לפני שחתם העד הראשון, ובעל השטר נחפז ללכת, והשיב להם הרשב"א שיכתבו את הקיומים עכשיו מתחת לחתימת העד הראשון, ואז יחזור שוב העד ויחתום ואיתו העד השני, כדי שיהיו ב' חתימות שיקיימו את את קיום ההמחקים. והוסיף הרשב"א שאמת שדעתו להלכה ולא מעשה, שאין צורך שהעד השני יחזור ויחתום, אלא שיכתבו אנחנו סהדי וכו', ויחתום רק העד השני. ואע"ג שעכשיו רק עד אחד מעיד על הקיום, הרי סו"ס הוא מעיד שגם העד הראשון מעיד על הקיום, וא"כ יש לנו שני עדים עליו. ואין להקשות, שעדיין הרי רק עד אחד מעיד שיש לנו שני עדים, ועד אחד אינו נאמן, שאין זה כך, אלא עד אחד כן נאמן. והביא ראיה מהא דעד קם לשבועה ולפעמים גם לממון, כמו שמצאנו בנסכא דר"א, וכן דעד אחד נאמן לאחר קינו"ס אף שהוא נוגע לערוה החמורה. ולראיה הביא הרשב"א את קושיית הגמ' אצלינו מהסיפא של הברייתא, כפי שהסברנו לעיל ע"פ הריטב"א. וא"כ למעשה לא סמך הרשב"א על חידושו, למרות שלדעתו יש לו ראיה משאלת הגמ', ולא ביאר מדוע לא סמך למעשה על חידושו, ורק ציין שנחלקו עליו, וכוונתו לרא"ה כמבואר.

נפקא מינה לכתיבת שטרות

ד. והנה, לכאורה מחידושו של הרשב"א תעלה חדשה בהלכות שטרות, וכך מצאנו בשו"ת הריב"ש (סי' מ"ט):

הספק האחר שמצאתם בהרשאה מפני שהעדים חתמו רחוקים זה מזה, בצד שיוכל אדם לכתוב מה שירצה בין עד לעד, שהרי דקדק הרשב"א ז"ל מסוגיא שבריש פרק גט פשוט גבי הוא על הנייר ועדיו על המחק וכו', שאם חתם העד האחר ושכחו מלקיים תלויות ומחקות, יכתבו אותם אחר חתימת העד הראשון, ויחתום העד השני אחריהן. ומזה יצא לך שאין ראוי לעדים להרחיק חתימותיהן זו מזו, כי יוכל לכתוב למעלה מה שירצה ולזייפו, ואח"כ יכתוב קיומו בין עד לעד, וכל שטר שיכול להודיף פסול.

הרי שהראה השואל, שאליבא דהרשב"א נצטרך לחדש שאם יש רווח בין העדים יהיה השטר פסול, שהרי עכשיו אפשר לעשות שינויים בשטר, ולכתוב אנחנו סהדי בין העדים, ולקיים את הזיוף.

חידושו של הריב"ש בדעת הרשב"א והרא"ה

ה. והשיב על כך הריב"ש:

ואני אומר, אם היה ששטר שיש חלק בין עד לעד פסול, היה נזכר זה בגמרא... ומה שכתב הרשב"א ז"ל בתשובה שכותבין קודם מחקין בין עד לעד, והביא ראיה מאותה סוגיא, הרא"ה ז"ל חלוק עליו, לפי שהעד הראשון אינו מעיד על קיום ההוא, אלא העד השני לבדו, וא"כ אין כאן עדות שלם...

עוד אני אומר, הרשב"א לא הכשיר הקיומין בין עד לעד אלא בשכתוב מיד אחד מן העדים, וכן מ"ש בגמ' דכתבי בין סהדא לסהדא אנחנו סהדי חתימנא וכו',

ר"ל שיכתוב מיד אחד מן העדים (כלומר בכתב ידו של אחד מן העדים), שאם כתוב זה מיד העד הראשון הנה שניהם מעידים בזה, ואם מיד העד השני, גם כן אין לחוש שהוא עושה זה מעצמו מבלי הסכמת הראשון, שאין להחזיק העד במזוייף כפי דעת הרשב"א ז"ל. אבל אם כתוב מיד אחר (כלומר בכת"י של אדם שלישי שאינו אחד מן העדים) אינו כלום, שהרי אנו תולין שהניחו העדים חלק בין עד לעד, ובא זה וזיף. וכיוון שאין הקיום מועיל בין עד לעד זולתי בכתב ידי אחד מן העדים, אין לפסול שטר שיש חלק בין סהדא לסהדא, שהרי מעתה אין לחוש לזיוף. וכי תימא עדיין יש לחוש דלמא גיזו כל השטר וחתימת העד הראשון ויכתוב על החלק שהעד חייב לו מנה, אין לפסול השטר בשביל זה, כיוון שאינו יכול לזייף לחובת אחרים רק לחובת העד, והוא יחוש לעצמו, וכ"כ זה להרמב"ן ז"ל.

ראשית דבריו הוכיח הריב"ש שאין זה נכון ששטר נפסל כשיש רווח בין שני החתימות, מהא דלא נזכר זה בגמ' וכו'. לאחר מכן מביא הריב"ש את הויכוח בין הרשב"א לרא"ה האם יש ראייה מסוגיתנו לדעת הרשב"א ומסיק שאין, כפי שמובאים הדברים בריטב"א. ולבסוף מחדש שודאי שאם את האנחנא סהדי כתב העד הראשון, השטר יהיה כשר, ומסיק כן למעשה. וגם הרשב"א לא הכשיר אלא הכשיר אלא כשהאנחנא סהדי נכתב ע"י אחד העדים, שאז עכ"פ הוא מעיד על הסכמת העד הראשון, ואליבא דהרשב"א אין לחושדו למשקר. אבל אם האנחנא סהדי נכתב ע"י אדם שלישי, פשיטא שאין לו משמעות, כי אנו אומרים שהיה רווח בין החתימות, ובא אדם וזיף והוסיף.

וכן הסכים לחידושו של הריב"ש בדעת הרא"ה, הרשב"ש בתיקון סופרים שער ג' (נדפס עם הספר "יבין שמועה" לאביו הרשב"ץ) ז"ל:

משמע מדבריו ז"ל (של הריב"ש) שלדברי החולקים על הרשב"א ז"ל אין להכשיר מאי דכתיבי בין סהדא לסהדא אא"כ הוא כתוב מיד העד הראשון, ודברים נכונים הם.

וכבר כתב בדרך זו במאירי כאן:

מיהא יראה לי דוקא שכתב כן הראשון, והרי ראה השני שחתם כן כשחתם וחתם על הכל, אבל אם לא כתב כן אלא האחרון, ואע"פ שבלשון שניהם כתב, היאך סומכין עליו, והרי שמא לא כתב מדעת חבירו ושמא אף שלא בפניו, שהרי אין העדים צריכים לחתום זה בפני זה.

ויש להעיר שהמאירי כתב זאת על הסוגיא שלנו, שבה גם הרא"ה מודה שאין צריך כתיבת העד הראשון, וצ"ע.

קושיית הרשב"ש

1. ועיין עוד ברשב"ש שם שהביא קושיא חדשה על הרשב"א:

אבל הנידון הוה של הרשב"א ז"ל חד סהיד הוא דחתים על המנה והשני על המאיתיים, והחותם על המאיתיים אעוולה חתם, שהרי זה לא לווה אלא מנה והוא

העיד במאתיים, והשני הוא שהעיד באמת, והיאך נוציא ממון אפומא דחד סהיד, וכן יש להוכיח מדברי א"ז הרמב"ן ז"ל בפרק איזהו נשך שהראשון פסול הוא וכו', ולא דמי למאי דאמרינן וכו' לא נחלקו ב"ש וב"ה על שתי כתי עדים וכו', דהתם התובע תובע מאתיים שהלווה בפני פלוני ופלוני וכו', אבל בכאן התובע והנתבע מודים שאינם אלא מנה, והעד שהעיד במאתיים מודה ששקר העיד.

כלומר, טוען הרשב"ש, שבמקרה של הרשב"א אין שום אפשרות להשתמש בחתימה של העד הראשון, שהרי הוא חתם על שקר ועולה, בין לדעת התובע ובין לדעת הנתבע. שהרי הראשון חתם על סכום שונה מהסכום האמיתי, ובא לחייב אדם בשקר במה שאינו חייב.

ומפשט לשון הרשב"ש נראה לכאורה, שדעתו שהראשון נפסל ממש בגלל זה, אבל איני יודע אם כוונתו ממש לכך, שהרי סו"ס מבורר לנו שעשה זאת בטעות, ועל כן לא מסר את השטר בידי הלווה בטרם תוקן.

ושמא כוונתו, שכיוון וחתימת הראשון פסולה, וראוי להיפסל עליה, זה שאח"כ השטר תוקן, **לא יגרום לחתימה להתכשר למפרע**, ואין לנו אלא חתימה אחת בכשרות, ואין זה מספיק להוציא ממון.

שיטת המאירי

ז. והמאירי דידיה כתב בפירוש הסוגיא:

זה שכתבנו למעלה שכותבין בין חתימת העדים אנחנא סהדי חתימנא אמחקא ושטרא אניירא, יראה לי שבעל התלמוד קיצר את הדברים לכלול דברי שניהם בלשון אחד, ומ"מ יראה לי ששניהם כותבים כך. ר"ל שהראשון יחתום ראובן בן יעקב עד וחתימנא ושטרא אניירא ויסמוך השני את חתימתו ויאמר גם אני חתמתי אמחקא ושטרא אניירא שמעון בן יהודה עד, ואם לא כן אלא שהאחד יכתוב כן בלשון שניהם והשני יחתום כפשוטו, הרי אין לנו בזה אלא עד אחד.

המאירי מפרש, שכלל לא התחדש בסוגייתנו שיש משמעות לכתיבת אנחנא סהדי בין החתימות, וא"כ אין כל בסיס לחידוש הרשב"א מכאן. אלא שכל עד צריך לכתוב בעצמו שחתם על המחק והשטר על הנייר. וכבר היזכרנו ששיטת המאירי מחמירה יותר ממה שנקט הוא עצמו הריב"ש והרשב"ש בדעת הרא"ה.

ההלכה בשו"ע

ח. חידושו של הרשב"א לא נפסק להלכה בשו"ע, וכך איתא התם (סי' מ"ד ס' י"א):

שטר שיש בו מחקים, ושכחו העדים ולא קיימום בסוף השטר וכתבו שריר וקיים וחתם העד האחד וקודם שיחתום השני מצאו שלא קיימו המחקים, תקנתו של שטר זה שיכתבו אנן סהדי לבתר דחתם חד מינן עד שלא קיימונו כך וכך מחקים

דאית ביה קיימנום כדקא חזי והכל שריד וקיים, ויחזרו יחתמו שניהם. (וכ"ש אם כתוב איזה דבר למטה מחתימות העדים וחזרו וחתמו דכשר).

והוא כפי שהורה הרשב"א למעשה, ולא כפי שרצה לומר לפי הסוגיא שלנו.

והש"ך שם (ס"ק כ"ד) הסביר את ההבדל בין כאן לסוגיתנו, שבסוגיתנו השטר נחתם ע"י הראשון בצורתו הטובה, ורק צריך את הכיתוב בין החתימות כדי שלא יזיף, אבל מחקים ותליות ייתכן שנעשו אחר שחתם העד הראשון, וא"כ ייתכן שמעיד עליהם רק העד השני, והוא כמ"ש הראשונים.

ועל מה שהביא הרשב"א ראיה מהא דרצתה הגמ' לומר גם בשטר הכתוב על המחק ועדים על הנייר שיכתבו בין העדים למרות ששם ייתכן שהעד הראשון לא ידע מהמחיקה, דחה הש"ך בדרך חדשה: שכוונת הגמ' שאפשר לכתוב אנחנא סהדי על הנייר קודם חתימתם, שאז אין חשש שימחוק אותו, כי שטר שכתוב על המחק ועדיו על הנייר ולא כתוב בו על הנייר קודם חתימתם אנחנא סהדי יהיה פסול. וז"ל:

נלפע"ד דלאו ראיה היא, דהתם מיירי כשיכתבו אנן סהדי חתמנו על הנייר והשטר על המחק, דוקא על הנייר קודם חתימתן, ואין לחוש דלמא ימחוק הכל, דאם יביא שטר לפני בי"ד שלא יהא נכתב על הנייר קודם חתימתן אנן סהדי וכו', יהא אותו שטר פסול מטעם חששא זו, ואינו כשר אא"כ כתוב על הנייר.

וכתב שתירוצו זה עדיף ממה שכתבו הראשונים דעדיפא מינה משני.

והנה מכל זה עולה, שחידושו של הרשב"א לא התקבל אצל הפוסקים, ואף הוא עצמו לא סמך עליו למעשה. אך הנה מצאנו, שאין זה דבר ברור.

ראיית הקצות לרשב"א

ט. בשו"ע (סי' ל' ס"י) כתב:

וכן אם היה עד אחד בכתב ועד אחד בעל פה מצטרפין, ואם אמר זה שלא כתב עדותו אני קנתי מידו על דבר זה ולא בא המלווה הזה ולא שאל ממנו לכתוב, שניהם מצטרפים לעשות המלווה בשטר, ואינו יכול לומר פרעתי.

והוא לשון הרמב"ם (פ"ב מהל' עדות הל' א'). ודעת הטור בשיטת הרמב"ם שבהיה קניין מצרפים אף לגבות ממשועבדים, ומובא שם בכס"מ. ועוד פירש הכס"מ שרק העד על פה מעיד על הקניין. והקשה הקצות (שם סק"ט), שאמנם מובן מדוע אפשר לגבות מבני חורין, שהרי יש שני עדים שלוה, אבל קשה כיצד ניתן לגבות ממשועבדים, והרי בשביל לגבות ממשועבדים צריך את הקניין, ועל הקניין יש רק עד אחד.

עוד הוסיף הקצות והקשה, שהאמת שגם בכל שטר ממון שחתומים עליו שני עדים, קיימת קושיא דומה, שהרי אין העדים צריכים לחתום זה בפני זה, וא"כ ייתכן שהלווה לא החתים

אלא עד אחד, ולא התכוון להשתעבד ולאבד את היכולת לטעון פרעתי (עיין סי' נ"א ס"ב), והשני חתם אח"כ שלא מדעת הלווה.

וסיים שלפי תשובת הרשב"א הנ"ל, שעד אחד אינו חשוד לשקר, מיושב שכיוון שלפנינו ב' עדים סומכים עליהם שחתמו מדעת הלווה. הרי שמדברי הקצות האלו עולה שאדרבא אנו כן סומכים למעשה על סברת הרשב"א, שעד אחד נאמן, כאשר הוא מעיד שהוא מצטרף לעד אחר, והוא מוכרח מהא דכל שטר כשר, אף שהעדים חותמים זה שלא בפני זה. והנה זה פלא עצום לומר שיש ראיה כ"כ מוכרחת לרשב"א, ובכ"ז אפי' הוא עצמו לא סמך על דבריו.

סתירה בדברי הקצות

י. והנה איתא בשו"ע (סי' פ"א ס"י):

הודאה בפני עד אחד היא הודאה בין לישבע על פיו אם כפר בין לפרוע אם הודה שהודה בפניו.

והביא שם הקצות (ס"ק י"א) שדעת המאור והראב"ד שהודאה בפני עד אחד לא מהני, ודעת הראב"ד שאם הודה בפני שנים בזה אחר זה אין מצטרפים, ודעת המאור אינה מפרשת, והש"ך הסיק בדעתו שכן. והקשה הקצות, והרי הא דהודה בפני עד אחד לא מועילה, כיוון שיאמר שהתכוון להשטאה, ובפני שנים בזה אחר זה מועילה כי אנו אומרים שלכך טרח להודות פעמיים, כיוון שאין זה להשטאה. אבל סו"ס הרי על ההודאה השניה יש רק עד אחד, ושמא העד ההוא משקר ולא הודה אלא פעם אחת וכיוון להשטאה. ועוד הקשה, שכיוון שהודאה בפני עד אחד לא מועילה, הווי כל עד עדות על חצי דבר שלא מצטרף, ולכן הסיק שלא כש"ך בדעת המאור.

ובנתיבות (שם ס"ק ו') כתב לישיב דעת הש"ך: "די"ל דגזירת הכתוב הוא כיוון דמצרפינן עדותן לא חיישינן לשום אחד דמשקר". והביא הנתיבות ב' ראיות: א' – מהר"ן בגיטין שכתב שעדות מיוחדת לא מועילה בקידושין משום דדמי לדיני נפשות, ולא כתב מטעם דקידושין בעד אחד לאו כלום הוא, משמע שלא חוששין שעד אחד משקר כאשר מצטרפין לשני עדים. ב' – מהא דכל שטר ממון מכשירין למרות שהעדים חותמים זה שלא בפני זה.

ושם במשובב דחה את הראיה מדברי הר"ן, שודאי לא היתה כוונתו שמכל חלון ראה רק עד אחד, כיוון שא"כ אין אלו קידושין כלל.

ואת הראיה משטר דחה הקצות, שהרי בשטר שניהם חתומים על אותו דבר, וא"כ יש שני עדים שלוה, וגם יוצא קול כיוון ששניהם חתומים על השטר, משא"כ כאן שכל אחד מעיד על דבר אחר, ושמא אחד מהעדים משקר.

והנה לכאורה דברי הקצות סותרים, שהרי הקצות עצמו הקשה משני עדים בשטר ותיירץ על פי הרשב"א, ועכשיו דחה את הראיה משטר. ושמא דעת הקצות שרק בשטר מועיל ההסבר

של הרשב"א, כיוון שהם מעידים על דבר אחד, אבל קשה שהקצות אמר את דברו על עד אחד על הקניין, למרות שהוא דומה לשני הודאות, וצ"ע.

הערת הגרש"ר

יא. ועיין בשיעורי הגר"ש רוזובסקי (מכות ו': אות ש"ו) שהעיר על מה שכתב הנתבות שעד אחד נאמן כשיש שני עדים, הרי סו"ס כמו שבשני עדים על שני הלוואות של מנה מחייבים רק מנה אחד, ה"ה כאן לא נתברר אלא רק הודאה אחת ולא מספיק כדי לחייב.

עוד שם (בסוף אות ש"ז) כתוב:

אולם באמת גם בשטר שייך להקשות כנ"ל, דהרי בשטרי קניין וגיטין וקידושין כל המעשה נעשה בשטר זה, וא"כ בשעת חתימתם אינם מעידים עדיין על המעשה [וכן בשטרי הלוואה נמי מעיקר הדין אין צריך לראות הלוואה כלל], אלא דעיקר עדותם הוא על זה גופא שעושים שטר בחתימתם, וכמו שכתב בחי' רח"ה פ"ה מעדות ה"ו [ובנתבות סי' כ"ח ושאר דוכתי איתא הגדר בזה דמעידים על דעת המתחייב] והשטר הוא שמעיד אח"כ על המקח והחלות הנעשה בשטר זה, דכיוון דחתימתם שנחתמה מדעת המתחייב מוכיחה שבא השטר מיד הנותן ליד המקבל, ומסתמא על דעת מה שנאמר בו נמסר, נעשה השטר כמעיד על כל הנאמר בו, והשתא כשחותמים זה שלא בפני זה הרי אין כל אחד מעיד על שטר גמור בשני עדים ונמצא דאין לנו אלא צירוף של שני עדים המעידים על מעשה הנעשה בשטר בעד אחד – דלא מהני, וצ"ע.

כלומר, הגרש"ר מקשה שהרי עדי שטר אינם מעידים על המעשה, אלא על השטר, וכיוון שהם מעידים זה שלא בפני זה, הרי הם כמו שני עדים המעידים בנפרד על שתי הלוואות שאין מצטרפים אלא להלוואה אחת, וא"כ לעולם לא יצטרפו אלא לשטר בעד אחד, ונשאר בצ"ע.

ולא הבנתי למה לא נוכל לומר שיצטרפו להעיד שסו"ס היתה דעת מתחייב להתחייב, וממילא אנו יודעים שאפשר לכתוב שטר, ובאמת נכתב שטר בחתימת שני עדים, ומה חיסרון יש בזה, ודוק.

סתירה בדברי הנתבות

יב. עוד מצאנו בעניין אם יש ראייה לחידוש הרשב"א מכל השטרות, עיין בשו"ע (סי' נ"א ס"א):

עד אחד בשטר ועד אחד בע"פ וכו', ואם אמר זה שלא כתב עדותו אני קניתי מידו על דבר זה ולא בא המלווה ולא שאל ממני לכתוב, שניהם מצטרפים לעשות המלווה בשטר, ואינו יכול לומר פרעתי.

ובסעיף ב':

הוציא עליו שטר חוב בעד אחד וטוען הלווה פרעתי, ה"ז מחוייב שבועה ואינו יכול להישבע ומשלם.

ועיין בסמ"ע (ס"ק ב'), שהקשה למאי בעינן הצטרפות העד על פה בסעיף א', הרי גם בלעדיו חייב לשלם כשטוען פרעתי, כמבואר בס"ב. ותירץ שבסעיף א' מדובר שהעד על פה מעיד שגם העד בכתב ראה את הקניין ומצטרפים העדים לגבות ממשועבדים, ואילו בסעיף ב' מדובר על גביה מבני חורין. והנתיבות (בסוף סק"א) כתב עליו, שלכאורה יש להקשות, שהרי רק עד אחד מעיד על הקניין, ואיך יועיל לגבות ממשועבדים. והוסיף שלכאורה יש להקשות כן על כל שטר בשני עדים:

דהא בכל שטר בשני עדים יש להקשות כן, דהא השטר אינו נגמר רק ע"פ עד אחד, בשלמא בהלוואה בשני עדים אם נאמר שהוא שקר צריכים לומר ששניהם משקרין, משא"כ בשטר בשני עדים, הא אפי' אם נאמר שרק אחד משקר שלא ציווה לו לחתום אין כאן רק שטר בעד אחד ועכצ"ל כמ"ש הרמ"א בתשובה בסוף סי' מ"ו בפ"ג הג' כיוון דעיקר מלתא דשטר הוא מדרבנן, דשיעבודא דאורייתא, סגי בגילוי דעתא דעד אחד, ה"ג דכוותה.

כלומר הנתיבות מתרץ לפי הרמ"א בתשובה, שכיוון שמהתורה יש שיעבוד גם בלא שטר, הקלו חכמים שמספיק גילוי דעת של עד אחד כדי לגבות ממשועבדים. והפשטות שדבריו כאן סותרים למה שהבאנו בשמו לעיל שגזירת הכתוב הוא שמצרפים עדות שני עדים ולא חוששים שמישהו מהם משקר. ולעצם ההבנה בדברי הסמ"ע, דבריו הובאו גם בקצות (סי' ל') שהבאתי לעיל, והוא כתב שלפי הסמ"ע אין קושיא שאנו מאמינים לעד אחד, ודלא כפי ששאל הנתיבות כאן. ושמא הוא הבין בדעת הסמ"ע שגם בשטר יש עדות על הקניין וא"כ יש שני עדים על הקניין ולא קשיא מידי.

סיכום הדיון בראיית הקצות

יג. עכ"פ לסיכום הדיון בשאלה האם יש ראיה לחידוש הרשב"א מכל שטר ממון שחתומים עליו ב' עדים, דעת הקצות בסי' ל' שכן, אך בסי' נ"א שנאמנים כי מעידים על דבר אחד. והנתיבות הביא שני הסברים אחרים: א' – שנאמנותם היא חלק מגזירה"כ להאמין לב' עדים. ב' – אנו סומכים עליהם רק בגלל שמהתורה לא צריך אותם בשביל השיעבוד.

ובקוב"ש (אות תקצ"ד) הביא אף את תשובת הרשב"א הנ"ל, והקשה שלא יתכן לסמוך על העד השני, שהרי זה כמו שיבוא עד אחד ויעיד ששני עדים נחקרה עדותן בבי"ד שודאי אינו נאמן. ותירץ שכאן הרי סו"ס העדים חתמו על השטר, ורק החשש שמא השטר הזדייף ואין זה השטר שחתמו עליו, וא"כ עדות העד השני אינה אלא גילוי מילתא שאכן על שטר זה חתמו. למה זה דומה – שאנו יודעים שעדים מסרו עדותם בבי"ד ואיננו יודעים מה העידו, שאין זה אלא גילוי מילתא לומר לנו מה העידו. והביא ראיה מהא דעד אחד נאמן גבי

אשתמודענא דאחוח דמיתנא הוא, שאינו אלא גילוי מלתא. אך דחה, שהרי הרשב"א עצמו לא הביא ראיה משם, ופשוט שאין מכאן ראיה שעד אחד נאמן גם בענייני דשב"ע או ממון, שהרי עכשיו אין עדותו על דשב"ע, והווי כמו עד אחד נאמן באיסורים, וכנ"ל בהכרת איש ואשה לעניין גט, ע"כ תו"ד.

ובאמת שעצם הנחתו של הגרא"ו הי"ד שלהעיד על מה העידו כשאנו כבר יודעים שהעידו אינו אלא גילוי מילתא נראה לי תמוה מאד, שהרי תוכן העדות הוא עיקר הדבר, ומה שיך לקרא לזה גילוי מילתא. הא תינח אם היתה נמסרת עדות בשפה זרה, והיה עד אחד מתרגם לנו את הדברים, היינו אומרים שזה גילוי מילתא. אבל להעיד על תוכן העדות, אין זה גילוי מילתא. ומה שכתב שעדות הכרה אינה על דשב"ע כיוון שעכשיו אין עדותו על דשב"ע, עיין בראשונים ביבמות שם שכתבו שהוא מטעם מלתא דעבידא ליגלווי, או מטעם דהווי גילוי מילתא בעלמא, ואין כאן מקומו.